LITUANISTICA. 2009. T. 55. Nr. 3–4(79–80), p. 153–161, © Lietuvos mokslų akademija, 2009, © Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2009

Prozininkė Renata Šerelytė kritikės vaidmenyje

LORETA JAKONYTĖ
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
El. paštas: ljakonyte@llti.lt

Straipsnyje nagrinėjama labai aktyvi, tačiau lig šiol netyrinėta prozininkės Renatos Šerelytės kūrybinė veikla – naujų knygų recenzavimas. Apžvelgiamas jos pasirenkamų autorių diapazonas, išryškinama literatūros samprata ir kūrybos vertinimo kriterijai. Rašytoja naudojasi klasikiniais kritikos įrankiais: laikydamasi recenzijos žanro kanono aptaria kūrinio struktūrą, pasakojimą, veikėjus, temas ir problemas. Literatūrą laiko žodžio menu, todėl ypač reikliai vertina raiškos estetiką. Recenzijose matyti palankumas literatūros tradicijai, lietuvių klasikams ir griežtumas popkultūrai bei meno verslumui; stipriau nei kituose žanruose kibirkščiuoja kandi ironija. Pasikartojantys kritikos leitmotyvai (namų ir kaimo vaizdiniai, asiužetiškumo gynimas ir kt.) išduoda pačios Šerelytės kūrybinius prioritetus.

Raktažodžiai: Renata Šerelytė, literatūros kritika, recenzija, vertinimo kriterijai

ĮVADAS

Posovietinės Nepriklausomybės metais kultūrinė spauda kartkartėmis konstatuoja, kad vertinant naujausias knygas stinga profesionalių kritikų, o jų vietą užima patys rašytojai. Literatūrinio gyvenimo empirika to nepaneigtų, o tendenciją jau galima laikyti savarankišku kritikos reiškiniu. Recenzijų ir apžvalgų periodikoje prisikaupia iki autorinės knygos (pavyzdžiui, Aido Marčėno *Būtieji kartiniai*, 2008), jos tampa pakankamu objektu literatūros istorijose[1], nusipelno atskirų skilčių individualius rašytojus pristatančiose monografijose, antai Petras Bražėnas vadina Juozą Aputį „prozininku su kritiko toga“ ir netgi įžvelgia savitą jo recenzijos modelį (ilgam sustoti prie vieno kūrinio)[2].

Aktyviausiems pastarojo dešimtmečio rašytojams-kritikams neabejotinai priklauso prozininkė Renata Šerelytė: nuo pirmųjų recenzijų 1995-aisiais iki 2008 m. bibliografai suregistravo arti pusantro šimto jos kritikos tekstų. Nors jų pažinimas patikslintų šiuolaikinės lietuvių literatūros kritikos reljefą bei papildytų Šerelytės, kaip pakankamai ryškios Nepriklausomybės laikotarpio rašytojos, portretą, šis tekstų pluoštas tebėra specialiai netyrinėtas. Jos indėlį yra pabrėžusi tik Viktorija Daujotytė, glausta pastraipa paminėdama Šerelytę lietuvių literatūros kritikos vadovėlyje (recenzavimo nuostatas apibūdino trimis veiksmažodžiais: „jungti, pritraukti, gretinti“[3]). Šio straipsnio tikslas – atskleisti vyraujančias Šerelytės

[1] Nepriklausomybės laikotarpio rašytojus-kritikus atskirai aptarė Elena Baliutytė (Baliutytė 2002: 146–149), apžvelgė Giedrius Viliūnas (Viliūnas 2003: 387–388).
[2] Bražėnas 2007: 63–87.
[3] Daujotytė 2007: 416.

recenzijų žanrines ypatybes ir pagrindinius literatūros skaitymo bei vertinimo principus. Drauge tikrinama išankstinė prielaida, kad rašydama apie kitų menininkų tekstus Šerelytė netiesiogiai komentuoja ir savo kūrybai svarbius aspektus.

RECENZUOJAMŲ KNYGŲ DIAPAZONAS

Literatūros kritikos procesui nemažą įtaką daro periodikos redaktoriai, kurie savo nuožiūra atrenka knygas ir kreipiasi į galimus recenzentus. Tačiau šis veiksnys niekaip nedokumentuojamas, todėl jį apeinant galima teigti, kad Šerelytė imasi pačių įvairiausių leidinių: daugiausia prozos, rečiau poezijos ir atsiminimų, pavienių autorių ir antologijų, Lietuvos, išeivijos ir užsienio rašytojų; debiutantų ir klasikų, „rimtosios" ir populiariosios literatūros, knygų suaugusiesiems ir vaikams. Beje, Šerelytė ne viename interviu pabrėžia, kad siekdamas meistriškumo rašytojas turi „skaityti, domėtis visa literatūra, kolegų darbu"[4].

Dažniausiai ji aptaria lietuvių autorių kūrybą, ypač amžininkų, kurių vardynas – daugiau nei pusšimtis pozicijų – liudija recenzentės domės plotį. Tai įvairių kartų (nuo vyriausiųjų Henriko Čigriejaus, Eugenijaus Ignatavičiaus, Jono Meko iki jaunesniųjų Andriaus Jakučiūno, Aleksandros Fominos, Giedrės Kazlauskaitės), vyrų ir moterų, skirtingos stilistikos (nuo psichologinio realizmo, lyrinės prozos iki postmodernistinių eksperimentų) knygos. Kai kuriuos rašytojus Šerelytė stebi atidžiau, recenzuoja po keletą knygų, pavyzdžiui, įvertino net aštuonias Jurgio Kunčino knygas, po dvi tris Petro Dirgėlos, Ričardo Gavelio, Juozo Erlicko, Birutės Jonuškaitės, Jolitos Skablauskaitės ir kt. Yra rašiusi apie literatūros paveldą (Lazdynų Pelėdą, Antaną Maceiną, Kotryną Grigaitytę, Jurgį Jankų, Joną Avyžių), atskirą jos kritikos sritį sudaro vaikų literatūros naujienų apžvalgos.

Šerelytė nėra prisirišusi prie vieno kurio leidinio, recenzijas publikuoja skirtingose vietose, dažniausiai tai kultūriniai savaitraščiai *7 meno dienos*, *Literatūra ir menas*, *Šiaurės Atėnai*, žurnalas *Metai*, kiek rečiau *Nemunas* ir tarptautinei auditorijai skirtas *The Vilnius review*.

ŽANRO KANONAS: PRISTATYTI IR ĮVERTINTI

Nuo pirmųjų iki naujausių rašinių Šerelytės literatūros kritika laikosi kanoninio recenzijos formato, kurio tradiciškumas ypač išryškėja greta eseistinių ar impresionistinių reakcijų į naujus leidinius. Ji nepiktnaudžiauja ekskursais, recenzuojamą knygą visada išlaiko dėmesio centre, o svarbiausia – operuoja įprastomis ir kūrinio pristatymui kertinėmis literatūrologijos sąvokomis: skaitytojui apibūdina kūrinio temą, problematiką, motyvus, žanrą, nusako erdvėlaikį, struktūrą, įvertina pasakotoją, veikėjus ir pan. Tipiškas jos teksto sandaros pavyzdys dar iš 1996-ųjų: „atsiskleidžia E. Mikulėnaitės pamėgtos temos <...> Būdinga rašytojai apysakos kompozicija <...>; Autorė naudoja jau ankstesniuose savo kūriniuose išbandytą metodą <...>"[5].

Savo pastebėjimus Šerelytė kruopščiai iliustruoja kūrinio medžiaga, tad jos recenzijoms negalioja priekaištas, kad rašytojų publikuojamai kritikai dažnai stinga analitikos ir argumentavimo[6]. Kai kurios recenzijos išsamumu priartėja prie literatūrologinio straipsnio, pavyzdžiui, atsiliepimas apie Dirgėlos rinkinį *Jaunojo faraono vynuogynuose* (2008) virsta gana detalia novelių ir romanų ciklo *Karalystė* lyginamąja analize[7]. Kaip ir laukiama iš vi-

---

4 Červokienė 2008: 5.

5 Šerelytė 1996 03 15: 4.

6 Baliutytė 2002: 146.

7 Šerelytė 2008: 171–174.

sapusiškos recenzijos, Šerelytė stengiasi matyti kūrinį platesniame kontekste, rasti jam ir autoriui vietą literatūros raidoje.

Lietuvių literatūros kritikos dabarčiai itin svarbus vertinamasis, o ne anotacinis Šerelytės recenzijų pobūdis. Bemaž visi jos tekstai rodo principinę nuostatą ne neutraliai perpasakoti knygos turinį, bet nuosekliai išnagrinėjus kritiškai įvertinti, aiškiai suformuluoti savo nuomonę (tik viena kita recenzija apsieina be priekaištų autoriui). Jos *credo* galima laikyti mintį, kad „kritikai neturi būti nei geranoriški, nei pasižymintys lakia vaizduote. Jie privalo būti tiesiog objektyvūs“[8]. Nors objektyvumas šiandien laikomas santykiniu dydžiu, šiuokart svarbi pati pastanga nepasiduoti paraliteratūriniams veiksniams ir pagal savo kultūrinius įsitikinimus, estetinį skonį sąžiningai išdėstyti savo požiūrį. Šerelytės recenzijų ypatybės leistų manyti, kad jai artimas toks literatūros kritikos būdas, kokį įžvelgė Wisławos Szymborskos knygoje: „su ramia išmintimi, humoru ir neįkyria erudicija atskleidžiami šito proceso rezultatai“[9].

Pateikdama savo vertinimą, Šerelytė nevengia abejoti ar nepritarti kitiems tos pačios knygos recenzentams (taigi seka ne tik literatūros, bet ir kritikos naujoves). Drauge dėsninga, kad palaikydama tradicinės, į tekstą susitelkusios recenzijos modelį, neretai antrina ar sutikdama pasiremia profesionalių literatūros tyrinėtojų nuomone, pavyzdžiui, cituoja Elenos Bukelienės, Vytauto Kubiliaus, Alberto Zalatoriaus mintis.

VERTINIMO PAGRINDAS – RAIŠKOS ESTETIKA IR PRASMĖS GYLIS

Nūdienos visuomenėje, iš dalies ir kultūrinėje, anot Jūratės Sprindytės vaizdingos diagnozės, „Įsigalėjusi absoliuti tolerancija bet kokiam tekstui, kuris tik užrašytas *litteromis* ir turi knygos formatą, tad stinga kriterijų, kaip atskirti knygą – ‘tuščią tetrapaką’ nuo knygos – paveldimo sidabro“[10]. Šerelytės kritikoje padėtis kur kas aiškesnė, žvilgsnis labiau hierarchizuojantis, vertinimo kriterijai apčiuopiamesni. Pastarieji kyla iš jos literatūros sampratos – rašytoja laikosi tradicinio požiūrio į literatūrą kaip žodžio meną, todėl ir išeities taškas yra estetinis vertinimas: „Literatūros galią ir paveikumą suformuoja ne vienokių ar kitokių filosofinių idėjų atspindėjimas, o meninė raiška, forma, stiliaus unikalumas“[11]. Šerelytė dažnai kalba apie recenzuojamo kūrinio žodžio skonį, sakinio grožį ir grakštumą, kalbos gaivalą, poetinę ekspresiją ir savitumą (būdinga išvada: „kai nėra kalbos, nėra ir visaverčio personažo“[12]). Reiklumu pamatiniam literatūros lygmeniui – kalbai – Šerelytė pastebimai išsiskiria tarp šių dienų periodikoje rašančių kritikų.

Nuoseklu, kad taip pabrėždama raiškos svarbą, Šerelytė kibiai vertina ne tik kalbą, bet ir kitus literatūrinio amato įgūdžius: žanro konvencijų išmanymą, veikėjų pilnakraujiškumą („nesuštampuoti veikėjai – iš tiesų geros, mąstyti, o ne pasiduoti skaitymo inercijai verčiančios prozos bruožas“[13]) ir ypač autoriaus gebėjimą valdyti kūrinio formą. Romaną *Doriforė* (2004) išleidusio Sigito Parulskio kritiškai klausia: „Žmogaus likimas – nenusakomas, gyvenimas – pilnas mistikos ir metafizikos, bet ar neverta viso šito ‘suspausti’, suteikti tam formą?..“[14], o Vandos Juknaitės *Stiklo šalį* (1995) pagiria: „forma suveržta, sakiniai negailestingai tikslūs“[15]. Vardan kokybės kritikei atrodo prasminga palaikyti ir nusistovėjusius žan-

[8] Šerelytė 2003 11 07: 7.
[9] Šerelytė 2007 04 07: 9.
[10] Sprindytė 2009: 6.
[11] Šerelytė 2006: 148.
[12] Šerelytė 2003 11 07: 8.
[13] Šerelytė 2007 10 13: 9.
[14] Šerelytė 2005: 140.
[15] Šerelytė 1996 02 23: 4.

rų požymius: „įprasta žanro klasifikacija vis dėlto labai svarbi, disciplinuojanti, neleidžianti literatūros reiškiniams tapti eklektiškiems“[16].

Pažymėtina, kad lygiai tokius pačius kriterijus nė kiek nenuolaidžiaudama Šerelytė taiko vaikų literatūrai. Pagal ją, kad kūrinys netaptų tik „skaitaliena“, estetikos negalima aukoti net kilniausiems pedagoginiams sumanymams, negalima prarasti to, „kas kūrinį daro grožine, o ne publicistine literatūra: savarankiškas personažų veiksmo linijas ir psichologinius portretus, gyvenimo paradoksų žaismą, intuityvų, o ne primityviai konceptualų kūrinio vyksmą“[17]. Nors apžvalgose vietos pakanka tik glaustoms tezėms be išplėtotų įrodymų, prozininkės komentarai girdimai papildo šios srities kritinį diskursą, juolab kartais net tiesiau už knygų vaikams specialistus rėžia tikrąjį verdiktą. Pavyzdžiui, be reveransiškų išvedžiojimų, oponuodama Gintarei Adomaitytei, supeikia Daivos Vaitkevičiūtės romaną *Marius Pietaris ir Burtų knyga* (2004) už teksto nevalyvumą, pagrindinės siužetinės linijos trūkinėjimą, ištęstus dialogus ir suvienodėjusią veikėjų kalbą[18]. Tiek vaikų, tiek suaugusiųjų literatūros autoriams, nepaisantiems amato taisyklių ir nepasiekiantiems jos norimos meistrystės, kritikė griežta: „blogiausi pasakojimo bruožai: eklektika, tekstas dėl teksto, nerišlūs fragmentai, stilius, kuriame vienas kitą papildo pretenzingumas ir monotonija“[19] (apie Tomo Staniulio romaną *Herbas ir varlės*, 2003).

Kūrinio tekstūrą Šerelytė visada iškelia į pirmą planą, tačiau ja neapsiriboja. Antrasis vertinimo lygmuo aktualizuoja kūrinio pasaulėvaizdį ir idėjas, jos žodžiais tariant – „gelminį“ teksto sluoksnį. Manydama, kad jame „beveik visada (net jei kūrinys komiškas ar žaismingas) slypi tragedija. Siaubas. Transcendentinė gėla (o gal – gėda)“[20], iš stipraus kūrinio tikisi nuostabos, katarsio, teksto pasipriešinimo, mįslių ir potekščių, ontologinio požiūrio. Interpretuodama konkretaus literatūrinio pasaulio sandarą ir autoriaus siunčiamą „žinią“, Šerelytė retsykiais imasi polemizuoti ne tik su recenzuojamų kūrinių estetika, bet ir su etika. Pavyzdžiui, Jurgos Ivanauskaitės romane *Miegančių drugelių tvirtovė* (2005) įžvelgia destruktyvios savinaikos propagavimą, kuriam nepritaria: tai „anaiptol neliudija, kad savinaika yra neišvengiama žmogaus egzistencijos būtinybė. Veikiau – savaimingas pasirinkimas, valios laisvės apraiška“[21]. Panašiais atvejais į recenzijas prasiskverbia Šerelytės pasaulėžiūra, krikščioniškų vertybių akcentavimas, kuris plačiau ir atviriau išsiskleidžia publicistikoje. Pakankamai stabilų rašytojos kultūrinį tradicionalizmą, atsparumą reliatyvizmui liudija įsitikinimas, kad „humanistinių vertybių sąvoka turėtų būti ne kvestionuojama (kaip daro kai kurios kritikės, vadindamos šias vertybes ‘nuvėsusiomis’), o apvaloma ir atskiriama kaip vaisingas grūdas nuo konformizmo, ambicijų, cinizmo pelų ir šiukšlių“[22].

Kita vertus, pageidaudama pasirinktų literatūrinių konvencijų išpildymo, dėl kelių kūrinio dėmenų Šerelytė vis dėlto pabrėžtinai daro išlygas. Pastarosios ne tik savaime intriguoja, bet drauge yra svarbios nagrinėjantiems šios rašytojos prozą, mat pirmiausia liečia tuos aspektus, kuriuos kritika laiko problemiškais pačios Šerelytės kūryboje – nepakankamą siužeto ryškį (ypač romanuose) bei kartais savitiksles, vidine kūrinio logika nemotyvuotas sapno, vaizduotės stilistikos atkarpas. Tarsi atsakydama savo novelių ir ro-

---

16 Šerelytė 2003 07 25: 8.
17 Šerelytė 2006 10 28: 9.
18 Šerelytė 2006 12 09: 9.
19 Šerelytė 2003: 144.
20 Šerelytė 2003 11 07: 7.
21 Šerelytė 2006: 147.
22 Šerelytė 2006 05 13: 8.

manų tyrėjams, Šerelytė ne vienoje recenzijoje svarsto siužeto paskirtį ir ieško argumentų apginti jai priimtinesnį siužeto laisvumą, išskaidymą, sąlygiškumą. Jos manymu, išoriškai apčiuopiamo veiksmo nereikėtų taip sureikšminti: „Siužetas, besiremiantis ne pasakotoju ir jo vizijomis, o pasakojimu ir faktais, yra ganėtinai nuobodus dalykas impresyviai kūrėjo prigimčiai ir fragmentuotai jo sąmonei“[23]. Kūrybiškesnė alternatyva jai atrodo poetinis vyksmas, „tie tikrovės momentai, kuriuos pavadinčiau esaties suvokimu, egzistencijos blyksniais, prabudimo akimirkomis“[24]. Štai kaip iškalbingai atsiveria Šerelytės pozicija recenzuojant Lauros Sintijos Černiauskaitės romaną *Kvėpavimas į marmurą* (2006), kai ji stengiasi pateisinti išsklidusį siužetą bei įtvirtinti sau artimą rašymą fragmentiškais poetiniais kadrais:

„„Kvėpavimas į marmurą“ iš esmės nėra romanas. Ir, tiesą pasakius, tai ne minusas knygai, gražių lyrinių impresijų vėriniui, kur gaivališka erdvės poetika neretai pasiglemžia trapaus siužeto vyksmą ir pačius personažus. Šiam gaivališkumui paklūsta ir būties dichotomijos (šiapus – anapus), ir laiko dimensijos, kurios reikliam skaitytojui šiame romane gali pasirodyti ne visai nuoseklios ir pagrįstos. Bet „Kvėpavimo į marmurą“ poetinė įtaiga tokia stipri, kad šie nenuoseklumai retai pastebimi. Arba skaitytojas jaunai prozininkei tiesiog atleidžia. Tiesą pasakius, kas per pasaulio bamba yra tas siužetas, kad dėl jo galuotumeisi!..“[25]

Taip emocingai Šerelytė aukština ir vaizduotės, sapno meninius privalumus. Jie visuomet nustelbia intelektualumo naudą: „mąstymas kartais ne padeda, o trukdo, ypač specifinis. Ir nors kritikai vis padejuoja, kad nėra lietuviško filosofinio romano, aš tuo tik džiaugčiausi, ir dar pridurčiau, kad ir filosofinių novelių nėra ir nereikia“[26]. Sapno logika esą leidžianti „pažvelgti į racionalią realybę ir savo identitetą su baime ir netikrumu“[27].

Beje, kitų kūrybai naudojamą savų literatūrinių pažiūrų rėtį rodo ir kritikės atida „savoms“ temoms. Nors Šerelytė tikrai įsiklauso į vertinamus tekstus ir paiso jų teminių dominančių, vis dėlto recenzijų visuma išryškina specialų dėmesį jos pačios kūryboje gvildenamoms problemoms. Vos aptariama knyga duoda pretekstą, kritikė išplėtotai komentuoja namų, kaimo, sovietmečio vaizdavimą, benamystės būseną, našlaitystę, tėvo figūrą. Pavyzdžiui, Juozo Apučio sukurtame namų vaizdinyje Šerelytė išskaito turinį, analogišką jos pačios prozai: tai „amžino ir laikino prieglobsčio vieta, laiko signifikacijos, kūrybos ištakos“[28]. Dar daugiau – retsykiais „savos“ temos išnyra net tada, kai jų nediktuoja recenzuojama knyga. Antai rašydama apie Vaidos Blažytės debiutinį romaną *Geltona pieva* (2002), Šerelytė kone suformuluoja kaimo savo prozoje apibrėžimą:

„Kaimas, kad ir koks jis būtų – smetoninis, chruščiovinis, brežnevinis ar po Atgimimo, – dar ilgai dominuos lietuvių literatūroje kaip chtoninis ir inertiškas, į save nugrimzdęs konglomeratas, negirdintis jauno miesto, jo gimstančios ironijos, žaismės, sąmojo, to, kas vadinama *l'esprit*... O ir vadinamojo „miesto“ kultūroje dar per maža paradokso, fantazijos, formos žaismingumo, kanonų interpretacijos…“[29]

---

23 Šerelytė 2006 03 25: 9.
24 Šerelytė 2006 01 06: 5.
25 Šerelytė 2006 03 25: 9.
26 Šerelytė 2003 07 25: 8.
27 Šerelytė 2005 07 16: 9.
28 Šerelytė 2006 05 13: 8.
29 Šerelytė 2002 12 06: 6.

Veikiausiai iš kūrybinio bendrumo randasi ir diskutuotinų vertinimų. Pavyzdžiui, moters kūno kaip muzikos instrumento įvaizdį L. S. Černiauskaitės knygoje *Artumo jausmas* (2005) recenzentė vadina „ryškiu ir įsimenančiu“[30] (pati tokį pasitelkė savo romane *Vardas tamsoje*, 2004), tačiau jis yra pakankamai eksploatuotas, kad būtų perskaitytas kaip klišė, gerokai padėvėta net ir popkultūroje.

GRIEŽTUMAS POPLITERATŪRAI IR PALANKUMAS KLASIKAI

Tipiškos Šerelytės recenzijos struktūroje palikta mažai vietos su aptariamu kūriniu nesusijusiam kontekstui, tačiau atsirandantys intarpai paprastai susiję su ta pačia sritimi – bendrąja šiuolaikinės kultūros ir literatūros būkle. Kritiškos replikos apima ilgą nūdienės padėties aspektų sąrašą: kultūros verslumas ir hedonizmas, rašytojų karjerizmas, meno seklumas, auditorijos vartotojiškumas ir t. t. Šerelytė piktinasi leidėjų vilionėmis (klaidinančios reklaminės anotacijos, viršelių įrašai) bei prastos literatūros apgavystėmis, kai „dinamiško siužeto inspiruojamus įvykius linkstama laikyti vos ne filosofiniu būties skerspjūviu“[31]; vainoja miesčionišką požiūrį į meną kaip į „brangią ar madingą dekoraciją“[32]; pašiepia tarp žurnalistų ir dizainerių išplitusį virusą: „trūks plyš turi įšuoliuoti į Pegaso pievas ir uždumblinti Hipokrenės šaltinį?..“[33] Taikliai ir šmaikščiai sako, kad lietuvių literatūroje „anksčiau vyravo lyrinė aprašomoji tendencija, dabar susiaurėjusi iki aprašomosios fiziologinės“[34], kad šiuolaikinio skaitytojo receptoriai atbuko ir jis dažnai „nebesugeba suvokti satyros prigimties, o metaforos jam panašios į klaidų mišką“[35].

Rašytoja neneigia populiariosios literatūros teisės egzistuoti (tik dažniau vartoja sąvoką *masinė kultūra*), pati ją neretai recenzuoja, tačiau nuolat kvestionuoja jos kokybę. Teoriškai pripažįsta, jog popkultūra egzistuoja pagal savus dėsnius, todėl vertintina pirmiausia kaip rinkos objektas; nuosaikiai atsiliepia apie knygas, kurios tuos principus atitinka ir įgyvendina „pakankamai profesionaliai ir intriguojančiai, kad būtų populiari ir rastų atgarsį ne tik intelektualų <...>, bet ir vidutinių amerikiečių širdyse“[36]. Vis dėlto Šerelytei svetima kultūros kaip pramogos ar laisvalaikio samprata, kultūrai ji priskiria rūpestį žmogaus likimu, o literatūra jai „nėra vien laiko praleidimas, tai laiko papildymas, tąsa, galbūt netgi laiko kūrimas“[37]. Formuodama bendrą nuomonę apie popliteratūros leidinius, galiausiai vadovaujasi tais pačiais reikliais estetiniais kriterijais. Juos supeikdama dažnai primena ilgalaikes neatsakingos, pasaulio suvokimą ir meninę kalbą paprastinančios rašliavos pasekmes: „Masinė kultūra suniveliuoja žmonių skonį iki tokio absurdo, kad ironija ir sarkazmas imami laikyti rimtomis tiesomis, o iš parodijų ne juokiamasi, bet verkiama“[38].

Ir priešingai – nors Šerelytė programiškai deklaruoja objektyvumo siekį ir jos išankstinį šališkumą būtų nelengva įrodyti, vis dėlto justi tegu santūriau reiškiamas, tačiau neabejotinai pastebimas kritikės solidarumas, kartais didesnis atlaidumas vyresniems, jau lietuvių literatūros klasika pripažintiems rašytojams, kurie daugiau ar mažiau šliejasi prie tradicinio pasakojimo. Juos akivaizdžiai sieja glaudesnis supratimo ryšys. Šerelytė papras-

[30] Šerelytė 2006 01 06: 22.
[31] Šerelytė 2006 02 25: 9.
[32] Šerelytė 2008 05 02: 9.
[33] Šerelytė 2007 04 07: 9.
[34] Šerelytė 2007 01 20: 9.
[35] Šerelytė 2006 11 11: 6.
[36] Šerelytė 2008 06 06: 9.
[37] Šerelytė 2001: 4.
[38] Šerelytė 2007: 146.

tai nenutyli kūrinio silpnybių, t. y. neišsisukinėja nuo recenzentės pareigų (pavyzdžiui, tiesiai sako, kad Jono Mikelinsko kalbėjimas romane *Čia ir dabar* (2006) yra neadekvatus laiškų formai[39]), tačiau renkasi kur kas nuosaikesnį toną, ieško pateisinančių aplinkybių arba bando įžvelgti kritikuotinų dalykų teigiamybes. Pavyzdžiui, pagrįstus priekaištus Romualdui Granauskui dėl senamadiškumo atremia teiginiu, kad „senam prozos vilkui" tik taip ir dera, nes jam būtų neoru „draskytis ieškant (neva) naujų raiškos būdų, mestis į eksperimentus, kurie jo gerbėjus gali ir nuvilti"[40]. Net savo pačios kritiką Kazio Sajos knygai *Nebaigtas žmogus* (2003) atsveria panašiais sakiniais apie pripažinto „garbaus amžiaus" rašytojo tolygumą, tradiciškumo privalumus, madų ignoravimą, ankstesnės kūrybos nuopelnus[41]. Tokia Šerelytės laikysena iš dalies primena Elenos Bukelienės globojančią kritiką, nors atviro kritiškumo turi daugiau. Išankstinę toleranciją recenzentė deklaruoja atsiversdama ir literatūros debiutantų knygas (perdėm nepatenkintiems siūlo prisiminti savo pačių pirmuosius tekstus).

RECENZIJŲ STILISTIKA

Rašytojų atsiliepimai kritikos sraute išsiskiria gyvesne, turtingesne, išradingesne stilistika. Elenos Baliutytės apibendrinimu, Nepriklausomybės metais „Spaudoje ėmus dominuoti jaunosios kartos poetų-kritikų tekstams, vaizdas iš tiesų pasikeitė: kritikoje atsirado šmaikštumo, ironijos, žaismės"[42]. Šerelytės recenzijų kalbėsena iš dalies sutampa su jos prozos stilistika: poetiški palyginimai, išaugantys į savarankiškus vaizdus (tiesa, retokai), buities detalės, socialinės aktualijos. Antai subtilus pasažas apie Valdo Papievio knygą *Vienos vasaros emigrantai* (2003): „Romano tekstą galima palyginti su sklendžiančiu voratinkliu, su švelnaus rūko nėriniais – praslys tarp pirštų, ir neužčiuopsi. Bet jei pasiseks išlaikyti nors vieną voratinklio siūlelį – jis nutvilkys, kaip gali nutvilkyti pagauto laiko akimirka"[43]. Prozoje jautri socialumui Šerelytė ir recenzijose labai dažnai su publicistės pastabumu įterpia realijų iš socialinio, politinio, literatūrinio gyvenimo, pavyzdžiui, apie darbininkę, pasipriešinusią atlyginimams vokeliuose, įvaikinimo įstatymą ar televizijos laidą „Spaudos klubas". Neretai kyšteli viena kita detalė iš sovietmečio – esminio jos prozos laiko: Juozo Baltušio vakaras mokykloje, Mičiurino eksperimentai ar Makarenkos *Pedagoginė poema*.

Šerelytės recenzijos pilnos šauktukų ir daugtaškių, bet emocijos negadina dalykiškumo ir neardo standaus sakinio. Kritikė randa šviežių, iškalbingų epitetų, pavyzdžiui, „bohemiška tekstų struktūra"[44]; apibūdindama patikusį kūrinį nesidrovi žodžio *gražus*. Tačiau ryškiausiai, kaip nė viename kitame Šerelytės praktikuojamame žanre, skamba kandi ironija. Kuo mažiau įtinka recenzuojama knyga, tuo ji smigesnė: autorius „Bando apsimesti kultūringu mizantropu, bet yla išlenda iš maišo: 'lyg artojas į lauką – rašai', 'iškeliauji į amžiną sėją' (p. 11). O kai perskaitai eilutes apie 'tėvynę, parneštą maišuos', išvis susigraudini. Antras Marcinkevičius, ne kitaip. Medžiai, drobulės, kraujas ir pelenai. Grynas romantizmas. Tokio dar greit nepribaigsi"[45].

---

39 Šerelytė 2006: 139.
40 Šerelytė 2007 07 28: 9.
41 Šerelytė 2004 01 23: 7–8.
42 Baliutytė 2002: 146.
43 Šerelytė 2003 12 05: 5.
44 Šerelytė 2005 02 25: 5.
45 Šerelytė 2005 11 19: 9.

IŠVADA: POVEIKIS NŪDIENOS KRITIKOS LAUKUI

Vien recenzijų gausa leistų teigti, kad Šerelytė svariai dalyvauja šiuolaikinėje Lietuvos literatūros kritikoje. Dar reikšmingesnis yra kokybinis įnašas: nors reikėtų atskiro tyrimo įvertinti jos konkrečių interpretacijų ir sprendimų pagrįstumą, poveikį atskirų rašytojų ir kūrinių recepcijai, tačiau kritikos atmosferai yra labai reikšminga Šerelytės deklaruojama literatūros kaip žodžio meno samprata, reikliai taikomi estetiniai kriterijai teksto kalbai ir struktūrai, vertybinis naujos produkcijos gradavimas. Svarbus klasikinio recenzijos tipo – pristatančio, literatūriškai nagrinėjančio, įvertinančio – palaikymas, aktualus kritiškumo bei analitiškumo periodikoje imperatyvas.

Kitaip nei pasitaiko rašytojų komentaruose, Šerelytė narciziškai neužsižaidžia savo įspūdžiais, o visuomet sukuria aptariamos knygos vaizdą ir pateikia jos vertinimą. Lektūros repertuaras liudija atvirumą labai įvairiai literatūrai, drauge ir kritiko universalumą, gebėjimą kalbėti apie skirtingą kūrybą, tačiau jos perskaitymas rodo budrų kritiškumą ir hierarchizuojantį žvilgsnį. Recenzijų žodyne dažnas veiksmažodis „šifruoti" kreiptų manyti, kad pagrindinė kritiko užduotis Šerelytės sampratoje – išgliaudyti pridengtas kūrinio prasmes ir tarpininkauti jų suvokimui.

Recenzentės kultūriniai prioritetai (kandumas populiariajai literatūrai, santūrus žvilgsnis į pasaulėžiūriškai ir stilistiškai jai tolimus tekstus, atvira simpatija tradiciškesniam pasakojimui) atliepia jos pačios kūrybos nuosaikumą ir taikų santykį su tradicija. Drauge išryškėja paradoksas, kad kitų kūriniuose lengviau pastebėti tas literatūrines kliautis, kurioms dėmesys praverstų publikuojant ir savo tekstus.

Gauta 2009 04 02
Parengta 2009 04 20

Literatūra

1. Baliutytė, E. *Laiko įkaitė ir partnerė: Lietuvių literatūros kritika 1945–2002*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
2. Bražėnas, P. *Juozo Apučio kūryba*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.
3. Červokienė, D. Rašytojui reikia daugiau darbo nei įkvėpimo. *Valstiečių laikraštis*. 2008 02 23: 5.
4. Dar kartą 10 klausimų rašytojams: Renata Šerelytė. *Nemunas*. 2001. 5: 4–5.
5. Daujotytė, V. *Lietuvių literatūros kritika*. Akademinio kurso paskaitos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
6. Sprindytė, J. Epikos sugrįžimas? *Nemunas*. 2009 02 26: 6, 8.
7. Šerelytė, R. Amžiaus krizės romanas. *Metai*. 2006. 3: 146–148.
8. Šerelytė, R. Ar keturkojui būtinas diplomas. *Šiaurės Atėnai*. 2005 11 19: 9.
9. Šerelytė, R. Ar literatūrai tinka savigyna. *Metai*. 10: 143–145.
10. Šerelytė, R. Ar nuostabiame pasaulyje bereikia mąstyti. *Šiaurės Atėnai*. 2007 04 07: 9.
11. Šerelytė, R. Geltonos durys. *Literatūra ir menas*. 2002 12 06: 6.
12. Šerelytė, R. Gyvenimas su rūku. *Šiaurės Atėnai*. 2007 07 28: 9.
13. Šerelytė, R. Įtemptas geismo siūlas. *Literatūra ir menas*. 2006 01 06: 5, 22.
14. Šerelytė, R. Kačių karas ir pelių taika. *Šiaurės Atėnai*. 2006 11 11: 6.
15. Šerelytė, R. Kai feminizmas virsta karu. *Literatūra ir menas*. 2005 02 25: 5.
16. Šerelytė, R. Kinematografiška literatūra: du viename. *Šiaurės Atėnai*. 2006 12 09: 9.
17. Šerelytė, R. Klausimai idealistui. *Šiaurės Atėnai*. 2006 05 13: 8.
18. Šerelytė, R. Labirintas be minotauro. *Literatūra ir menas*. 2003 07 25: 8.
19. Šerelytė, R. Lietuviai pasauliniame kontekste. *Šiaurės Atėnai*. 2005 07 16: 9.

20. Šerelytė, R. Marmurinė predestinacija. *Šiaurės Atėnai*. 2006 03 25: 9.
21. Šerelytė, R. Mechaninė amžinybė. *Šiaurės Atėnai*. 2007 01 20: 9.
22. Šerelytė, R. Meilės infekcija, bestselerių manija ir kiti literatūriniai sveikatos sutrikimai. *Šiaurės Atėnai*. 2006 10 28.
23. Šerelytė, R. Nelyginkite moterų. *Literatūra ir menas*. 2003 11 07: 7–8.
24. Šerelytė, R. Nutrūkęs kontaktas su kūno visata. *Šiaurės Atėnai*. 2008 05 02: 9.
25. Šerelytė, R. Pakely į groteską. *Metai*. 2007. 3: 145–147.
26. Šerelytė, R. Paniekinimo laikas. *Šiaurės Atėnai*. 2006 02 25: 9.
27. Šerelytė, R. Po vešliais nelaisvės kerais. *Metai*. 2008. 8–9: 171–174.
28. Šerelytė, R. Praeities gelmė – žemės gelmė. *7 meno dienos*. 1996 03 15: 4.
29. Šerelytė, R. Sąlyginė kalėjimo laisvė. *Literatūra ir menas*. 2004 01 23: 7–8.
30. Šerelytė, R. Sergančio kūno kelionė. *Šiaurės Atėnai*. 2007 10 13: 9.
31. Šerelytė, R. Stiklo šviesa ir šaltis. *7 meno dienos*. 1996 02 23: 4.
32. Šerelytė, R. Sunku būti vyru. *Metai*. 2005. 2: 139–141.
33. Šerelytė, R. Svetimas laikas. *7 meno dienos*. 2003 12 05: 5.
34. Šerelytė, R. Tėvynę mylėti labiau negu moterį. *Metai*. 2006. 5: 139–141.
35. Šerelytė, R. Žmogus – žvėris gyvenime ir komiksuose. *Šiaurės Atėnai*. 2008 06 06: 9.
36. Viliūnas, G. Literatūros mokslas ir kritika. *Naujausioji lietuvių literatūra* (*1988–2002*). Vilnius: Alma littera, 2003. 387–388.

LORETA JAKONYTĖ

Prose writer Renata Šerelytė in the role of reviewer

Summary

Renata Šerelytė (b. 1970) is not only an outstanding Lithuanian prose writer of the post-Soviet Independence period, but also an active book reviewer, although her latter activities have not been investigated so far. This article examines the basic principles of Šerelytė's literary criticism: selection of authors, aspects of analysis, evaluation criteria, and the concept of literature. It argues that Šerelytė follows the canon of the review genre: she focuses on the structure, narrative, characters, topics and problems of a work under review and makes conclusions on its literary quality. She treats literature as the art of words, therefore is particularly demanding of text aesthetics: language, form, and other essential skills of literary craft. Though always analytical, Šerelytė admits her high regard for literary tradition and Lithuanian living classics and her strict attitude towards popular culture. Some recurring motives in the reviews, like images of home and countryside or arguments against a strong plot, reveal her creative priorities.

Keywords: Renata Šerelytė, literary criticism, review, basic principles